

*До 400-річчя від дня народження
Богдана Хмельницького*

Українська козацька держава:
витоки та шляхи історичного розвитку

Матеріали
П'ятих Всеукраїнських історичних читань

Київ — Черкаси
1995

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ТА ЛЮБЕЦЬКА ШЛЯХТА

Старовинний Любеч був важливим стратегічним форпостом на терені Північного Лубережжя, яке впродовж століть побіспіваставно вважалася «близьким розбуртату» в стосунках між Литвою, Польщею та Московщиною. Уряд Речі Посполитої прагнув перетворити Любецьку фортецю у свій надійний опора на Подніпров'ї і залучити на військову службу зокрема дрібну шляхту, здібального бояр та зем'ян, які здавна мешкали у цьому регіоні України. У першій половині XVII ст. довкола Любеча виникла ціла мережа шляхетських «гнізд», соціальні відносини в яких відзначалися тісними родиноними і корпоративними зв'язками. За своїм майновим становищем місцева шляхта найімовірно не відрізнялася від земчанин селян або козаків. Її представники, які мали виконувати замкову службу, часом самотужки обробляли власну землю, якою володіли на засадах денного права, а також займалися промислами.

Любецька шляхта брала активну участь у Визвольній війні під проводом Б. Хмельницького. На думку В. Липинського, це було зумовлено спільністю її суспільно-політичних та економічних інтересів з козацькими. Важливе значення Любецького замку й неабиякий мілітарний потенціал тамтешньої шляхти не залишилися поза увагою Б. Хмельницького. Мабуть через це, саме тут влітку 1648 р. з'явився «конфідент» гетьмана — дрібний волінський шляхтич П. Головацький. Вірогідно, він мав на меті привернути місцевих козаків до української революції й, мабуть успішно виконав поставлене перед ним завдання. Любецькі шляхтичі передусім копали «с'єсувати відносини» зі старостянською адміністрацією й згодом були «йти в погоню за супротникамими «аж до Новогрудка». Річ у тім, що замкові «слуги» були підпорядковані безпосередньо старостам, які вимагали від них «документального підтвердження «рицарства» та праця на маєткі. Оскільки відповідних паперів більша частина бояр представити не могла, ніж ними й місцевою адміністрацією часто-густо виникали непорозуміння й спалахували конфлікти. За таких обставин любецька шляхта нерідко шукала захисту у королівській владі. Відомо, наприклад, що у 1641—1642 рр. Владислав IV видав її репрезентантам два охоронні універсали. Отож, на початку Визвольної війни шляхтичі дістали можливість

поразуватися із своїми давніми кривдниками і одночасно прислужитися власному народові. Відтак, у козацькому розстрі Чернігівського і Ніжинського полків зустрічаємо чимало представників боярських та зем'янських родин, відомих з «документальної докстрації Любецького старостця. Під керівництвом Б. Хмельницького воювали, зокрема, Пакуренські, Борсуки, Г'єличі, Бобри, Гері, Гладкі, Гутори, Данчи, Ждановичі, Забіли, Зиньковичі, Красковські, Кушні, Опанки, Толкми, Шенем та ін.

Свого часу генеалог й історик Чернігівщини Г. Малорозович вважав, що у вирі Хмельниччини любецька шляхта втратила свій соціальний статус і земельні володіння. Втім, це твердження здається занадто категоричним. Переважна більшість дрібних шляхтичів, які виступили на боці Б. Хмельницького, неабаром вдало «переставилися» у козацьку старшину, а сам гетьман у 1656—1657 рр. видав охоронні універсали С. Унучуку та А. Красковському «зі всією шляхтою Любецькою» на маєткі (права). Їх права були дієвими за умов виконання ними військової служби). Такої тактики стосовно до любецької шляхти гетьманський уряд дотримувався й надалі. Схожі за змістом універсали видали 1660 р. Ю. Хмельницький і 1670 р. Д. Многогрішний. Це допомогло любецькій шляхті зняти своє місце в суспільній структурі українського населення й інтегруватися до складу нової еліти Гетьманщини.

В. П. Педич

(Київ-Фраїфельд)

ЗБИРАННЯ І ВИДАННЯ МАТЕРІАЛІВ З ІСТОРІЇ КОЗАЧЧИНИ УЧНЯМИ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Незважаючи на складні умови, в яких перебувала українська наука в Галичині, М. Грушевському вдалося по приїзді до Львова (1894 р.) створити власну наукову історичну школу, яка виконувала двояку функцію: освітню (підготовка кадрів національних істориків-професіоналів) і дослідницьку (розробка широкого кола проблем історії України). Професорська посада дала можливість М. Грушевському залучити до дослідницької роботи найкваліфікованішу українську молодь, що навчалася на філософському факультеті Львівського університету. Ці студенти (Ю. Терещинський, Д. Коренець, М. Кордуба, С. Томашівський, С. Рудницький,